Jadwiga Clea Moreno-Szypowska

TERMINUS
t. 27 (2025)
z. 4 (77)
s. 419–436
https://ejournals.eu/czasopismo/terminus

Oddany rycerz Zifar jako wierny Hiob

Zestawienie *Libro del caballero Zifar* (Księgi rycerza Zifara) z Księgą Hioba

Abstract

The Devoted Knight Zifar and the Faithful Job: Juxtaposition of *Libro del caballero Zifar* (The Book of the Knight Zifar) with the Book of Job

During the time of the first crusades, when knighthood was being established, a knight seemed to be a model of a successful man who achieved the desired wealth and fame through his military service. In reality, however, the hard and dangerous yet poorly paid fight for foreign rulers often meant that they lived in poverty, making them similar to Job, who asked: 'His days like a hired-hand's day?' (Job 7:1). Perhaps it was precisely to revive the idealised image of the knight and encourage young people to take up the sword and lance to help establish God's justice in the world why the first romance novel was written, entitled *Libro del caballero Zifar* (The Book of the Knight Zifar). The protagonist, the model knight Zifar from India, is very successful on the battlefield, but suffers from a curse that kills one of his horses every ten days. Since the Spanish word for knight (*caballero*) is based on the word for horse (*caballo*), the death of his steed can be interpreted as the cyclical loss of his very knighthood. However, Zifar humbly endures the misfortune that befalls him, for 'what was to be lost was lost, for God reclaimed it for himself, for it was his property'. The patient and humble knight is guided by Job's maxim: 'YHWH has given, and YHWH has taken. May the name of YHWH be blessed' (Job 1:21). This justifies a comparison of these two characters, leading to the conclusion that the first chivalric novel in Castilian carries a similar sapiential message as the biblical text.

Keywords

Job, Zifar, knight, God, St Gregory the Great

https://doi.org/10.4467/20843844TE.25.021.22949

I oto jestem spokojny
(Psalm 131,2)[1]

Europejska literatura okresu średniowiecza chętnie łączyła rozmaite biblijne elementy, wzorem idealnego rycerza mogli więc być nie tylko Dawid walczący z Goliatem (1 Sm 17) lub Daniel stający w obronie niewinnej Zuzanny (Dn 13), lecz także wojownik z Listu św. Pawła do Efezjan (Ef 6,10–20) toczący walkę ze złem oraz cierpliwy Hiob zadający retoryczne pytanie: „Czy losem człowieka na ziemi nie jest służba, a jego dni nie są takie same jak dni najemnika?" (Hi 7,1). Najemnikiem właśnie będzie Zifar, który służy w obcym wojsku, czyni to jednak nie dla pieniędzy, lecz aby przywrócić na ziemi utracony ład oparty na Bożej sprawiedliwości.

Badacze nie mają pewności co do autorstwa *Księgi rycerza Zifara*. Dzieło poprzedzone jest co prawda *Prologiem*, w którym wspomina się Ferranda Martíneza, kanonika z Toledo i sekretarza w kancelarii Alfonsa X Mądrego, a po jego śmierci Sancha IV Odważnego, ale tekst ten został dołączony do rękopisu jako *exemplum* i jest najprawdopodobniej dziełem innego autora[2]. Sama opowieść o Zifarze ma jednak pewne związki z Alfonsem X, nawiązuje bowiem do drugiej części jego kodeksu znanego jako *Siete Partidas*, która – nadając rycerstwu rangę państwową – zawiera obowiązujący dlań system wartości[3]. Przypuszcza się, że historia Zifara powstała w początkach XIV wieku, gdyż we wspomnianym *Prologu* mowa jest o jubileuszowym roku 1300, ogłoszonym przez papieża Bonifacego VIII, kiedy to można było uzyskać odpust zupełny, pielgrzymując do jednego z trzech świętych miejsc: Rzymu, Santiago de Compostela lub Ziemi Świętej. Właśnie wtedy do Rzymu powędrował Ferrand Martínez z misją sprowadzenie do Toledo ciała zmarłego rok wcześniej kardynała Gonzala Garcii Gudiela[4]. Fakt ten pozwala autorowi *exemplum* nawiązać do historii Zifara, bo pochówek w ojczyźnie zapewnić ma żywą pamięć zmarłemu, a „[…] człowiek nie może pamiętać dawnych dziejów, jeśli ich nie znajdzie zapisanych, więc tłumacz tej historii, którą dalej usłyszycie, a która została przełożona z chaldejskiego na łacinę i z łaciny na *romance*, ułożył i uporządkował to, co jest w tym dziele […]"[5]. Wzmianka o tym, że *Księga rycerza Zifara* została przetłumaczona w taki właśnie sposób – topos charakterystyczny dla literatury rycerskiej – przypomina, jak pracowali tłumacze z kręgu toledańskiego, którego najświetniejszy okres przypada właśnie na lata panowania Alfonsa X, który sam również zajmował się działalnością translatorską. Chrześcijańscy tłumacze nie

---

1 Wszystkie cytaty z Biblii za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa: Święty Paweł, 2005.

2 Zob. J.F. Cáseda Teresa, *Orígenes onomásticos y génesis histórica y autorial del* Libro del caballero Cifar, „Medievalia" 55 (2023), no. 2, s. 161, https://revistas-filologicas.unam.mx/medievalia/index.php/mv/article/view/504 (dostęp: 13.05.2025).

3 Zob. F. Gómez Redondo, *Los modelos caballerescos del «Zifar»*, „Thesaurus" 1 (1999), s. 107, https://cvc.cervantes.es/lengua/thesaurus/pdf/54/TH_54_001_126_0.pdf (dostęp: 9.02.2025).

4 Zob. J. González Muela, *Introducción*, w: *Libro del caballero Zifar*, ed., introd. y notas de J. González Muela, Madrid: Castalia, 1982, s. 20.

5 *Ibidem*, s. 56. Wszędzie tam, gdzie nie jest podany autor przekładu, jest to tłumaczenie własne.

znali dostatecznie arabskiego, by móc samodzielnie przekładać dzieła filozoficzne i naukowe, uciekali się więc do pomocy Żydów i mozarabów, którzy niestety nie władali łaciną. Aby rozwiązać ten problem, tworzono pary tłumaczy – arabisty i łacinnika – którzy pracowali wspólnie, osiągając doskonałe wyniki. W prologu do dzieła Awicenny *De anima* tak o swojej pracy pisali Abraham Avendaud, podpisujący się jako *Avendauth israelita philosophus*, i toledański kanonik Dominik Gundisalvi: „Macie tutaj księgę przetłumaczoną z arabskiego na wasze zamówienie, ja wypowiadałem każde słowo w języku rodzimym, a archidiakon Dominicus zapisywał je po łacinie”[6].

Libro del caballero Zifar odwołuje się do historii św. Eustachego, o którym jej autor bł. Jakub de Voragine pisze, że po „ciężkich próbach okazał się drugim Hiobem”[7]. Z nim utożsamia się Zifar, prosząc o wstawiennictwo w chwilach próby:

> Panie Boże mocny nad wszystkimi mocnymi, pełen litości i miłosierdzia, ty, który jesteś mocny nad wszystkimi rzeczami i pomagasz, i dajesz pociechę twoim sługom w ich próbach i pomagasz tym, których kochasz, który rozlewasz łaski na nieszczęsnych tego świata: tak jak pomogłeś błogosławionym Eustachemu i Teopiście, jego żonie, oraz synom Agapitosowi i Teospitowi, niech spodoba się twojemu miłosierdziu wspomóc mnie, moją żonę i synów […][8].

W średniowieczu krążyło wiele łacińskich wersji życia tego rzymskiego generała i męczennika, którego po nawróceniu na chrześcijaństwo spotkało wiele nieszczęść. Autor *Zifara* najprawdopodobniej znał te historie z przekazów ustnych[9]. Chociaż więc w *Księdze rycerza Zifara* nie ma bezpośrednich odniesień do Księgi Hioba, to figura św. Eustachego staje się łącznikiem między nimi, usprawiedliwiając ich porównanie.

Mówiąc o Hiobie, trzeba też wspomnieć św. Grzegorza, który w dziele *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba* rozpatruje biblijnego bohatera w trzech znaczeniach: historycznym, typologicznym i moralnym[10]. Najprawdopodobniej autor hiszpańskiej powieści znał egzegezę z VI wieku, gdyż *Moralia* znajdowały się wtedy niemal w każdej bibliotece klasztornej[11]. Warto też zwrócić uwagę na to, że w czasie kiedy

---

6 M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, tłum. S. Jędrusiak, Kraków: Universitas, 2007, s. 105.

7 Jakub de Voragine, *Legenda na dzień św. Eustachego*, w: Jakub de Voragine, *Złota Legenda. Wybór*, tłum. J. Pleziowa, wybór, wstęp i przypisy M. Plezia, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”, 1983, s. 478.

8 *Libro del caballero Zifar*, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/libro-del-caballero-zifar--0/html/feddc7d2-82b1-11df-acc7-002185ce6064.html (dostęp: 11.01.2026). Ten fragment cytuję według wersji opublikowanej w Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, ponieważ w wersji książkowej wkradł się błąd.

9 Zob. P. Ruiz Pérez, *D. Juan Manuel, El Caballero Zifar y las* Gestas Romanorum. *Realidad y ficción en la literatura medieval*, „Alfinge. Revista de Filología” 1 (1983), núm. 1, s. 202, https://helvia.uco.es/bitstream/handle/10396/16595/14.pdf?sequence=1&isAllo (dostęp: 13.05.2025).

10 L. Nieścior, *Wprowadzenie*, w: Św. Grzegorz Wielki, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 1: *List, Przedmowa. Księgi I–V*, tłum. T. Fabiszak, A. Strzelecka, R. Wójcik, rewizja przekładu E. Buszewicz, wprow. i oprac. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2013, s. 11.

11 Zob. A. Suárez González, *La edición riojana de los* Moralia in Job *en un manuscrito calagurritano del siglo XII*, „Berceo” 142 (2002), s. 78, https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/258148.pdf (dostęp: 10.02.2025).

powstał *Zifar*, w Hiszpanii dostępne były dwie wersje *Moraliów* przetłumaczonych na język kastylijski, jedna anonimowa, druga zaś autorstwa pisarza, polityka i tłumacza Pero Lópeza de Ayala, który pozostawił aż trzy dzieła związane z *Moraliami*, a mianowicie ich przekład na *romance*, *Rimado de Palaçio*, czyli *Rymowaną księgę Pałacu*, w której znajduje się parafraza dzieła św. Grzegorza, i *Flores de los Morales de Job* (*Kwiatki Moraliów Hioba*), stanowiące zbiór zaadaptowanych sentencji biblijnej księgi[12]. Specjaliści zwracają uwagę na związek *Rimado de Palaçio* z *Księgą rycerza Zifara*, widząc go szczególnie w odniesieniach do Jezusa Chrystusa i Matki Bożej oraz do wartości chrześcijańskich. López de Ayala, idąc śladami św. Grzegorza w *Moraliach*, przedstawia Hioba jako wzór „[…] dla świata znajdującego się w kryzysie politycznym i – przede wszystkim – duchowym"[13]. Niezależnie więc od tego, czy autor *Zifara* czytał egzegezę świętego papieża, czy tylko znał ją pośrednio przez dzieła Lópeza de Ayala, wpłynęła ona na przedstawienie postaci tytułowego bohatera.

Księga rycerza Zifara nie podaje, kiedy toczyły się opisywane wydarzenia, wspomina jedynie, że było to po śmierci Jezusa Chrystusa, na ziemiach, gdzie św. Bartłomiej Apostoł niósł słowo Boże[14], a więc w Indiach. Królewska genealogia Zifara przywołuje postać Nimroda, prawnuka Noego, który według Biblii był pierwszym władcą Babilonii (Rdz 10,10). Czytamy: „Mówią starożytne opowieści, że Ninbos [Nimrod], prawnuk Noego, był pierwszym królem świata. Chrześcijanie nazywają go Ninno. Ta księga została napisana w opuszczonym mieście Babilon z wielkim rozeznaniem"[15]. Wspomnienie Noego jest bezpośrednim nawiązaniem do patriarchów, co razem z sugestią zawartą w *Prologu* – dotyczącą chaldejskiego oryginału opowieści – wskazuje na „[…] podjętą przez autora próbę powiązania tekstu *Zifara* ze starożytnymi opowieściami biblijnymi"[16]. Wielość słów arabskich w *Księdze rycerza Zifara* (głównie imion własnych) pozwala niektórym badaczom powiązać tę historię z opowiadaniem o „Królu, który wszystko stracił" wchodzącym w skład *Baśni z tysiąca i jednej nocy*.

Tytułowy bohater Zifar był „[…] najlepszym rycerzem na całym świecie pod względem umiejętności władania bronią i dobrych manier […]"[17], nie szukał jednak przygód przynoszących zysk i sławę, wiedząc, że wszystko zawdzięcza Bogu. Jego życie zamknąć można w trzech sekwencjach: 1) straty (mąż mądry i dobry pochodzący z królewskiego rodu traci wszystko); 2) poszukiwania (wyrusza w świat

[12] Zob. F.B. Pedraza Jiménez, M. Rodríguez Cáceres, *Manual de literatura española. I. Edad Media*, Pamplona: Cénlit Ediciones, 1981, s. 530–540.

[13] H.Ó. Bizzarri, *Lección 9. Pero López de Ayala y la tradición del exemplum*, „Cahiers d'études hispaniques médiévales" 44 (2021), n° 1, s. 167–187, https://shs.cairn.info/revista-cahiers-d-etudes-hispaniques-medievales-2021-1?lang=es (dostęp: 13.05.2025).

[14] „Tak jak się przydarzyło pewnemu rycerzowi z Indii, gdzie św. Bartłomiej Apostoł wędrował, ewangelizując po śmierci naszego zbawiciela Jezusa Chrystusa; rycerz ów otrzymał na chrzcie imię Zifar" (*Libro*…, s. 58).

[15] *Ibidem*, s. 79.

[16] S. Torró Álvarez, *La imagen del caballero medieval a través de* El libro del caballero Zifar, „La torre del Virrey" 34 (2023), s. 21, https://revista.latorredelvirrey.es/LTV/article/view/1341 (dostęp: 9.02.2025).

[17] *Libro*…, s. 102.

w poszukiwaniu lepszego życia); 3) szczęśliwego rozwiązania (po długim okresie cierpień zostaje pocieszony i odzyskuje w nadmiarze wszystko, co stracił)[18]. Jest to więc droga oczyszczenia, którą przejść musi każdy człowiek dążący do Boga. Sam bohater również postrzega swoje życie jako pielgrzymkę, mówi: „[…] [T]o życie człowieka, które jest jak pielgrzymka: kiedy pielgrzym przybywa do miejsca, do którego zamierza się udać, kończy swoją pielgrzymkę; tak samo jest z życiem człowieka, kiedy kończy swój bieg na tym świecie, odtąd nie ma nic więcej do zrobienia"[19].

Przejdźmy teraz do próby zestawienia pielgrzymki Zifara z udrękami Hioba. Obie narracje zaczynają się podaniem miejsca pochodzenia bohaterów i krótkim zarysem ich szlachetnego charakteru i bogobojnego życia. W Księdze Hioba czytamy: „Żył w ziemi Uz człowiek o imieniu Hiob, doskonały i prawy, bogobojny i stroniący od zła" (Hi 1,1), a w *Księdze rycerza Zifara*: „[…] Rycerz z Indii […], miejsca, gdzie św. Bartłomiej Apostoł wędrował, […] ten, którego na chrzcie nazwano Zifar […], a potem nazwano go Rycerzem Boga, ponieważ był zawsze z Bogiem, a Bóg z nim we wszystkich jego czynach"[20]. Święty Grzegorz Wielki w *Moraliach* komentuje cytowany fragment historii Hioba: „O tym, gdzie mieszkał błogosławiony mąż, mówi się tu po to, by wyrazić wartość jego cnoty. Któż bowiem nie wie, że była to ziemia pogan? […] był dobrym człowiekiem pośród złych"[21]. Nie inaczej jest z Zifarem, który w dalekich Indiach będzie wzorowym chrześcijaninem, kontynuującym misję ewangelizacyjną św. Bartłomieja Apostoła. O bogobojności Hioba św. Grzegorz pisze: „Bać się Boga to znaczy nie przeoczyć żadnego dobra, które należy uczynić"[22]. Podobne słowa wypowiada Zifar do swoich synów: „A dobrze czynić to bać się Boga i czynić dobrze Jego ubogim krewnym"[23].

Następnie autorzy opisują łaski, jakie od Boga otrzymali obaj bohaterowie. Hiobowi urodziło się „siedmiu synów i trzy córki" (Hi 1,2), Zifar zaś: „[…] miał za żonę panią o imieniu Grima[24], która była bardzo dobrą panią i prowadziła dobre życie […]. I mieli dwóch synów, którzy znaleźli się w wielkim niebezpieczeństwie, podobnie jak ich ojciec i matka. I najstarszy miał na imię Garfín, a najmłodszy Roboán"[25]. Podczas gdy małżonka Hioba doradza mężowi, by złorzeczył Bogu

[18] Teresa Vallès-Botey podzieliła Księgę Hioba na trzy sekwencje tematyczne: 1) utratę (*pérdida*); 2) poszukiwanie (*búsqueda*) i 3) odnalezienie (*hallazgo*); zob. T. Vallès-Botey, *La figura de Job como motivo literario. El deseo de sentido ante el sufrimiento*, „Forma Breve. Revista de literatura" 2023, n.º 20: *Job: justiça e sofrimento*, s. 267, https://www.academia.edu/127339616/La_figura_de_Job_como_motivo_literario (dostęp: 13.02.2025).

[19] *Libro*…, s. 135–136.

[20] *Ibidem*, s. 58.

[21] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 99.

[22] *Ibidem*, s. 101.

[23] *Libro*…, s. 251.

[24] Imię „Grima", słowo po hiszpańsku oznaczające „zmartwienie", wedle znawców wywodzi się jednak z arabskiego i oznacza „hojna, cnotliwa" (zob. J. González Muela, *Introducción*, s. 29). Grima wyróżnia się wspaniałomyślnością, gdyż dzieli się dobrami, które w cudowny sposób znalazły się w jej posiadaniu, a osiadłszy w królestwie Mentón, zakłada schronienie dla podróżnych szlachciców (zob. *Libro*…, s. 180).

[25] Imię „Garfín" wywodzi się z arabskiego i oznacza „mały książę" (zob. J. González Muela, *Introducción*, s. 30), co zgodne jest z tym, że jako pierworodny Garfín przeznaczony jest na przejęcie władzy po ojcu. „Roboán" (Roboam), pochodzenia hebrajskiego, oznacza „powiększyć naród" (zob. *ibidem*) bądź

i umierał (Hi 2,9), Grima z pokorą przyjmuje, że: „Wszystko jest w mocy Boga: uczynić bogatego biednym, a biednego bogatym”[26]. Oba utwory, zgodnie z tym, co pisze św. Grzegorz, podkreślają, że największą łaską są „bogactwa serca, a dopiero potem dobra materialne”[27].

Jeśli chodzi o te ostatnie, Księga Hioba wspomina, że tytułowy bohater: „Był bogatszy od wszystkich ludzi Wschodu” (Hi 1,3). Zifar odwrotnie, gdyż utracił indyjskie królestwo z powodu złych czynów przodka, króla Tareda[28]. Dowiaduje się o tym od swojego dziadka, który jednocześnie zapewnia go: „[…] nie mam nadziei […], że nasz i wasz ród wróci do poprzedniego stanu, aż nie nadejdzie ktoś [wywodzący się] z nas, kto będzie przeciwieństwem tamtego króla, kto będzie czynił dobro i miał dobre obyczaje”[29]. Co ciekawe, według żydowskiej egzegezy Księgi Hioba autorstwa Nachmanidesa tytułowy bohater karany jest właśnie za winy swoich przodków. W mistycznej myśli żydowskiej istniało przekonanie o transmigracji dusz, które – jeśli uczyniły zło – musiały wrócić na ziemię, by wymazać je dobrym postępowaniem. Zgodnie z tą teorią w Hiobie zamieszkuje dusza jednego z przodków, a wszelkie nieszczęścia nań zsyłane są formą pokuty mającej na celu oczyszczenie, co pozwoli na powrót przodka do Edenu[30], miejsca zamieszkania wszystkich błogosławionych dusz.

Zifar, rycerz doskonały, „zawsze wygrywał i zdobywał honor dla swojego króla”[31], żyłby więc w dostatku, gdyby nie przekleństwo ciążące nad jego rodem, a objawiające się tym, że konie padały mu po upływie dziesięciu dni[32]. Tracąc rumaka, tracił też poniekąd samego siebie, bo los rycerza nieodłącznie związany jest z jego wierzchowcem[33].

„ludność jest liczna” (zob. M.-A. Ouaknin, D. Rotnemer, *Le livre des prénoms bibliques et hébraïques*, Paris: Albin Michel, 2017, s. 179). Roboán, choć nie jest pierworodnym synem, to jednak prześcignie ojca, stając się imperatorem, a więc władcą już nie królestwa, lecz imperium. Tym samym zwiększy liczbę podległej mu ludności. Jest to też imię syna Salomona.

26 *Libro*…, s. 78.

27 Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 103.

28 Imię „Tared” wywodzi się z arabskiego „Tarid” i oznacza „wypędzony, wygnany” (zob. J. González Muela, *Introducción*, s. 29).

29 *Libro*…, s. 77.

30 Zob. J. Kalman, *The Book of Job in Jewish Life and Thought: Critical Essays*, Cincinnati: Hebrew Union College Press, 2021, s. 372.

31 *Libro*…, s. 60.

32 Zob. *ibidem*. Dziesięć to, jak podaje Manfred Lurker, „liczba okrągła, co oznacza, że określa pewną zamkniętą całość” (M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989, s. 54).

33 Warto przytoczyć passus z X księgi *Eneidy* Wergiliusza, opisujący, jak Mezencjusz ujeżdża konia swojego syna, by pomścić jego stratę, i zwraca się do „rumaka smutnego” tymi słowami: „Długośmy żyli, Rebusie, jeśli co ludzkie trwa długo. / Dzisiaj albo zwyciężysz, biorąc łup okrwawiony / i Eneasza głowę, i ze mną pomścisz Lauzusa, / albo padniemy, jeśli się nie da przebić nam siłą / przez szereg wrogów, bo ja nie wierzę, byś ty taki dzielny / znosił obcych rozkazy i uznał w Teukrach swych panów” (Wergiliusz, *Eneida* [ks. X, w. 860–866], tłum. R.R. Chodkowski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2024, s. 309). Podobnie w następnej księdze – XI – nieszczęsny los rycerza spotyka też jego rumaka: „Wiodą też nieszczęśliwego Aceta w wieku podeszłym: / on już to w piersi się bije, już to znów paznokciami / rani policzki; pada na ziemię i leży jak długi. / Wozy wojenne prowadzą, krwią rutulską zbroczone. / Po nich idzie rumak Aeton bez ozdób” (*ibidem*, s. 313, w. 85–89).

Śmierć konia, motyw powszechnie występujący w kulturze indoeuropejskiej[34], powiązać można z utratą godności królewskiej przez Tareda – przodka Zifara. Rycerz bez konia przestaje być rycerzem, musi więc przez czyny na nowo udowadniać swoje dobre urodzenie. Kiedy Zifar ubolewa nad stratą kolejnego rumaka, pociesza go mądra Grima, przypominając, że Bóg przyjdzie mu z pomocą: „Przyjacielu, panie, nie troszcz się zbytnio, Bóg przyjdzie ci z pomocą"[35].

Utrata koni prowadzi do pierwszej sekwencji ciągu wydarzeń, czyli „straty". Zifar stopniowo traci łaskę Boga i spotykają go, podobnie jak biblijnego Hioba, coraz większe nieszczęścia. Święty Grzegorz Wielki, komentując słowa żony Hioba: „Nadal chcesz trwać w swej doskonałości? Złorzecz Bogu i umieraj" (Hi 2,9), pisze: „Najpierw bowiem [diabeł] spowodował straty majątkowe Hioba […]. Zabrał dzieci […] zaatakował ciało. […] Lecz […] zachował niewiastę […]"[36]. W przypadku Zifara wszystkie nieszczęścia zaczynają się od padających koni, co zazdrośni wrogowie rycerza wykorzystują, nastawiając króla przeciw niemu. Mówią, że służba tego rycerza jest zbyt kosztowna: „[…] powiedzieli królowi, że on [rycerz Zifar] jest bardzo drogi i że roczna jego służba, wliczając wydatki poniesione podczas wojen, warta była pięciuset koni"[37]. Ten „ekonomiczny" argument przekonał władcę, który postanowił przez dwa lata nie wysyłać rycerza do walki, co dla wojownika oznaczało utratę dochodów. Zifar zdecydował się więc opuścić niewdzięcznego monarchę i poszukać szczęścia gdzie indziej. Tak pisze o nim i jego rodzinie anonimowy autor: „[…] uciekli ze swojej ziemi nie dlatego, że popełnili złe czyny, ale z powodu wielkiej biedy, w którą popadli, i że wstydzili się żyć wśród swoich krewnych; i dlatego opuścili swoją ziemię, aby szukać życia w innym miejscu, gdzie byli nieznani"[38].

Zifar opuszcza więc Indie i staje się „obcym rycerzem" (*caballero extraño*)[39], co upodabnia go do Hioba, który, straciwszy wszystko, staje się obcym, o czym sam mówi: „Służba i moi goście patrzą na mnie jak na obcego, / uchodzę za przybłędę w ich oczach" (Hi 19,15). Stając na czele powierzonych mu wojsk, rycerz Zifar niesie pomoc królestwom, do których trafia. Wyrusza do boju z Psalmem 118[40] na ustach: „Szczęśliwi, których droga nieskalana, / którzy postępują zgodnie z Prawem Pana" (Ps 118,1). Nigdzie jednak nie może dłużej zabawić z powodu powtarzającej się śmierci koni.

Zifar, podobnie jak Hiob, traci dzieci. Dzieje się to, gdy podróżując pieszo po utracie kolejnego wierzchowca, postanawia wraz z rodziną odpocząć nad brzegiem

[34] Mircea Eliade i Ioan Petru Couliani w swoim *Słowniku symboli* podają, że składanie Posejdonowi i Heliosowi ofiar z białych koni, uznawanych za święte, było powszechną praktyką religijną wśród Greków oraz Rzymian (zob. *Diccionario de los símbolos*, ed. M. Eliade, I. Petru Couliano, trad. R. Homar, Barcelona: Fragmenta, 2022, s. 154).

[35] *Libro*…, s. 82.

[36] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 234–235.

[37] *Libro*…, s. 60.

[38] *Ibidem*, s. 86.

[39] *Ibidem*, s. 88.

[40] *Ibidem*, s. 108.

morza[41]. Wtedy lwica porywa mu najstarszego syna[42]. Po nieudanej próbie odnalezienia dziecka Grima pociesza Zifara, mówiąc: „Udajmy się do sąsiedniego miasta, gdyż nie możemy nic zdziałać innego, jak tylko podziękować Bogu za to, co dla nas uczynił, i przyjąć to jako łaskę"[43]. Nie był to jednak koniec nieszczęść, tego samego dnia bowiem również młodszy syn zaginął w portowym mieście Mela[44]. Zrozpaczona Grima pomyślała, że: „[…] Bóg chciał jej zrobić wielką krzywdę, gdyż drugiego syna zgubiła"[45], lecz Zifar nie dał się ponieść desperacji i nie złorzeczył Bogu. Święty Grzegorz Wielki poucza, że za niewiastą ukrywa się diabeł, ponieważ: „[…] pradawny nasz przeciwnik nie tylko osobiście, ale również za pośrednictwem tych, którzy żyją obok nas, usiłuje wypaczyć postawę naszego umysłu. […] Kiedy bowiem nie uda mu się swymi podszeptami zgubić naszego serca, pełznie do niego, posługując się językami naszych bliskich"[46]. Zifarowi, podobnie jak Hiobowi, diabeł odebrał majątek[47], następnie „zabrał dzieci"[48], zranił duszę, wykorzystując słowa „poślubionej mu niewiasty"[49], którą na razie zachował jako pomocnicę[50]. Rycerz jednak nie poddał się żalowi i odpowiedział żonie: „Prawda […], Pan Bóg nasz chce nas rozdzielić i za to niech Jego imię będzie błogosławione"[51]. Małżonkowie postanawiają opuścić krainę, w której doznali tylu cierpień, i udać się drogą morską do królestwa, o którym wiedzą, że włada nim sprawiedliwy król[52]. Żona zgadza się na to, sądzi bowiem, że ten krok pozwoli jej uciec przed dalszymi tragediami. Mówi więc: „Zacznijmy od nowa i wyjedźmy z tej ziemi, gdzie Bóg postawił przed nami tyle przeszkód i chce jeszcze [więcej] postawić"[53]. Zifar odpowiada jej pytaniem:„Opuszczając jedno

41 Wymienione „morze" symbolizuje ciemną, straszną głębię, otchłań, a nawet królestwo Szatana i demonów (zob. M. Lurker, *Słownik obrazów*…, s. 127), gdyż w jego pobliżu i na jego falach Zifar straci zarówno synów, jak i żonę. Jeśli trzymać się objaśnienia św. Grzegorza Wielkiego, to bliskość morza oznacza, „że umysł ludzki żadną miarą nie pozna ogromu Jego [Boga – J.C.M.S.] surowości […]" (Św. Grzegorz Wielki, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 2: *Księgi VI–X*, tłum. K. Nastał, L. Gładyszewski, A. Wójcik, korekta przekładu E. Buszewicz, oprac. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2006, s. 370). W odniesieniu do Zifara można to rozumieć jako konieczne próby, które mają doprowadzić rycerza do całkowitej uległości wobec Bożej woli.

42 Symbolika lwa wiąże się z królem, najstarszy z synów zostaje porwany przez lwicę, gdyż to on przejmie władzę po ojcu. Ponadto „lew jest symbolem niezgłębionych otchłani i zaświatów" (M. Lurker, *Słownik obrazów*…, s. 111).

43 *Libro*…, s. 114.

44 Mały Roboán, zobaczywszy, że rodzice na chwilę się oddalili, postanowił ich poszukać i zostawił bezpieczne schronienie. Autor umyślnie wybrał ten sposób zagubienia Roboána, gdyż jako drugie dziecko, któremu nie będzie przysługiwać tron ojca, dorosły Roboán opuści królestwo brata, by swoimi czynami wykazać swoją wartość i zaprowadzać, podobnie jak ojciec, pokój i sprawiedliwość na świecie. Miasto, w którym się zgubi, nazywa się Mela, co po łacinie oznacza „jabłko". Budzi to skojarzenia z historią wygnania z raju i zapowiada dalsze losy Roboána, który zostanie cesarzem, straci jednak wszystko, gdy trzykrotnie uwiedzie go Szatan, ukryty pod postacią pięknej kobiety.

45 *Libro*…, s. 115.

46 Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 233.

47 Zob. *ibidem*, s. 234.

48 *Ibidem*.

49 *Ibidem*.

50 Zob. *ibidem*, s. 235.

51 *Libro*…, s. 115.

52 Zob. *ibidem*.

53 *Ibidem*, s. 116.

królestwo i udając się do innego, mielibyśmy uciec przed mocą Boga? Z pewnością nie może tak być, bo On jest panem niebios i ziemi, morza i piasku i nic nie może wyjść spod Jego mocy”[54]. Słowa te przypominają te, które Hiob wypowada do swej żony: „Mówisz jak głupia. Jeśli przyjmowaliśmy od Boga dobro, dlaczego nie mielibyśmy przyjąć zła” (Hi 2,10).

Nieszczęścia Zifara nie kończą się na utracie dzieci, bo „diabeł, który nie przestaje podsuwać złych myśli w serca ludzi”[55], sprawia, że żona zostaje porwana przez marynarzy. Zabiera ją statek o nazwie Orbín, co po łacinie oznacza „wdowca” bądź „sierotę” i oddaje zarówno stan, w jakim znalazły się dzieci pozbawione rodziców, jak i rozdzieleni małżonkowie[56]. Święty Grzegorz Wielki, komentując fragment Księgi Hioba: „Czyż jestem morzem albo morskim potworem, / że postanowiłeś straż przy mnie?” (Hi 7,12), wskazuje na związek morza z diabelskimi mocami, pisze, że oznacza ono „serca ludzi cielesnych, falujące zarozumiałymi myślami”[57], a potwór morski „pradawnego nieprzyjaciela”[58]. Interpretacja ta odpowiada opisanej w *Zifarze* historii, w której marynarze, owładnięci nieprawymi myślami, porywają Grimę z powodu jej piękności, gdyż jako ludzie morza są sługami Szatana. Ten ostatni cios sprawia, że Zifar woła do Boga: „Panie Boże, błogosławione niech będzie Twoje imię za całe miłosierdzie, które mi wyświadczyłeś; ale Panie, jeśli gniewasz się na mnie na tym świecie, zabierz mnie z niego, bo już jestem rozżalony życiem i nie potrafię już go znosić z cierpliwością, jak kiedyś”[59]. Ten krzyk rozpaczy przypomina wezwanie Hioba wołającego do Boga: „Niech mnie zniszczy, / niech podniesie rękę i mnie zgładzi” (Hi 6,9). Nie zważając na przeciwności, Zifar dziękuje Bogu „za wszelkie łaski”[60], gdyż za takie uznaje także nieszczęścia prowadzące do oczyszczenia, a następnie zbawienia. Podobnie św. Grzegorz interpretuje słowa, które wypowiada załamany Hiob w wersecie 9 szóstego rozdziału, pisze: „Przeważnie bowiem Pan rozpoczyna w nas wyniszczanie wad”[61].

W chwili największego cierpienia Zifar przypomina sobie legendę o św. Eustachym, który znalazłszy się w podobnej sytuacji, otrzymał pomoc od Boga. Rycerz się nie zawiedzie, bo jemu także Bóg ześle głos z nieba: „Dobry rycerzu […], nie rozpaczaj z powodu wszystkich nieszczęść, które cię spotkały, gdyż czeka cię wiele przyjemności, wiele radości i wiele zaszczytów. I nie bój się, że straciłeś żonę i rodzinę, bo będziesz ich wszystkich miał do woli”[62]. Podobnie w Księdze Hioba, odpowiadając na wezwanie („Wzywam Ciebie”, Hi 30,20), w końcu „Pan odezwał się […] wśród burzy” (Hi 38,1). Ma on bowiem wiele sposobów kontaktowania się z ludźmi,

[54] *Ibidem*.
[55] *Ibidem*, s. 117.
[56] Hiobowi nie odebrano żony być może dlatego, że wedle żydowskiej mistyki mąż i żona połączeni są tą samą duszą, której nosicielem jest mężczyzna (zob. *Zohar* [vol. 5], ed. and trans. D.C. Matt, Stanford: Stanford University Press, 2009, s. 39, przyp. 109).
[57] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 2, s. 181.
[58] *Ibidem*.
[59] *Libro*…, s. 117–118.
[60] *Ibidem*, s. 117.
[61] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 2, s. 94.
[62] *Libro*…, s. 118.

o czym wspomina Elihu: „[…] Bóg przemawia raz w taki sposób, / a drugim razem inaczej, lecz się na to nie zważa" (Hi 33,14).

Zifar zawsze był posłuszny woli Boga, toteż usłyszawszy jego obietnicę, spokojnie odrzekł: „Panie, […] wszystko jest w Twojej mocy, czyń według uznania"[63]. Właśnie ufność pokładana w Boga jest tym, co św. Grzegorz Wielki uznaje za męstwo, które powinno charakteryzować dobrego rycerza. W odniesieniu do ustępu: „Jego synowie zbierali się i urządzali uczty kolejno u każdego z nich, w ustalonym z góry dniu" (Hi 1,4)[64] egzegeta stwierdza, że „męstwo urządza ucztę w swym dniu, gdyż nie lękając się przeciwności, podaje drżącemu umysłowi pokarm ufności"[65]. Zifar, uzbrojony w ufność oraz nadzieję na lepsze jutro, znosić będzie wszelkie przeciwności z tak wielką pokorą, że niektórzy uznają go za nieczułego. I tak Łotrzyk (hiszp. *Ribaldo*), dowiedziawszy się, jakie ciosy spotkały rycerza, pyta ze zdumieniem: „Nieszczęsny rycerzu, straciłeś dzieci i żonę i nie płaczesz?"[66], na co Zifar odpowiada z iście stoickim spokojem: „Prawda, gdyby życie zmarłych można było odzyskać łzami, wszyscy ludzie na świecie płakaliby, aby odzyskać swoich krewnych lub przyjaciół; […] Błogosławiony jest ten, kto cierpliwie przeszedł przez tajemnice tego świata"[67]. Cierpliwe przyjmowanie przeciwności losu nie oznacza jednak nieczułości, o której tak pisze św. Grzegorz:

> Nieczułość serca nie jest miarą prawdziwej cnoty, gdyż członki, które nie czują bólu nawet wtedy, gdy się je siecze, są bardzo chore i odrętwiałe. Z kolei ten, kto odczuwa bolesne ciosy bardziej, niż to konieczne, odchodzi od czuwania nad cnotą, bo gdy serce jest dotknięte zbytnią udręką, posuwa się aż do niecierpliwych złorzeczeń […][68].

Zifar jest jak błogosławiony Hiob, ponieważ

> zachował zasady prawdziwej filozofii, dzięki przedziwnej sztuce równowagi ustrzegł się obu tych skrajności; ani nie było tak, by w nieczułości na ból nie zważał na ciosy, ani tak, by odczuwając ból ponad miarę, wybuchał szalonym gniewem przeciw wyrokom Tego, który zesłał nań plagi[69].

Po utracie rodziny – jak przystoi postaci, która przeszła przemianę – Zifar zmieni imię i w następnej sekwencji opowieści („poszukiwania") przyjmie przydomek Nieszczęsny Rycerz (*Caballero Desaventurado*). Wędrując samotnie, trafił do pustelni i poprosił o gościnę, ponieważ właśnie przypadał dzień, kiedy miał zginąć jego

[63] *Ibidem*.
[64] Zauważmy, że wedle św. Grzegorza siedmiu synów Hioba odpowiada siedmiu darom Ducha Świętego (Iz 11,2: „Spocznie na nim duch, duch mądrości i rozumu, duch rady i męstwa, duch znajomości i bojaźni Pana").
[65] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 131–132.
[66] *Libro*…, s. 133.
[67] *Ibidem*, s. 133–134.
[68] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 170.
[69] *Ibidem*, s. 171.

koń[70]. Jeśli los rycerza można interpretować jako zewnętrzną pielgrzymkę ku Bożej chwale, to postać pustelnika symbolizuje wewnętrzną wędrówką ku Bogu. Warto przypomnieć, że *Księga rycerza Zifara* powstała w czasach krucjat, a walki średniowiecznych rycerzy odbywały się w Bożej sprawie. Sam fakt, że Zifar przybywa do pustelni, ma charakter symboliczny[71], bo oznacza, że bohater osiągnął duchowy stan świętego męża, którego życie odtąd będzie poświęcone całkowicie Bogu. Chociaż zmuszony okolicznościami (obroną kraju, który go przygarnie) będzie stawał do boju, to tę walkę należy uznać za symboliczną formę przedstawienia wewnętrznej bitwy o doskonałość duszy i dojście do Boga. Pustelnik przepowie Zifarowi, że zostanie królem, i poprosi, by wtedy nie zapomniał o jego pustelni, podobnie jak uczynił to mnich Pelayo z hrabią Fernánem Gonzálezem[72]. Nieopodal pustelni mieszkał rybak, któremu służył wcześniej wspomniany Ribaldo, również oddający się szlachetnemu zajęciu połowu ryb. Specjaliści, między innymi Jesús Fernando Cáseda Teresa, widzą w tym jawne nawiązanie do pierwszych apostołów, a szczególnie św. Piotra[73]. Łotrzyk ten zostanie duchowym wsparciem i przewodnikiem dla przemienionego Zifara, jego giermkiem, a potem Przyjacielem Rycerzem (*Caballero Amigo*) syna Zifara, Roboána.

Już pierwsza rozmowa Ribalda z Nieszczęsnym Rycerzem przypomina dialogi Hioba z przyjaciółmi Elifazem, Bildem i Sofarem. W niej to Zifar usprawiedliwia wszystkie nieszczęścia, jakie zesłał na niego Bóg, a fragment ten uznać można za mały traktat o zasadności cierpienia, dowodzący, że ani bieda, ani samotność, ani śmierć nie są straszne, jeśli ma się cierpliwość i pokłada ufność w Bogu. Łotrzyk, wierząc, że spotkanie z Zifarem poprawi jego sytuację – „Bóg może mnie wznieść z niskiego w wyższy stan"[74] – proponuje rycerzowi, by wyruszył na pomoc sąsiedniemu królowi Mentónu, otoczonemu przez nieprzyjaciół. Władca ów obiecał bowiem rękę swojej córki temu, kto wyzwoli jego królestwo[75]. Odległość od pustelni do oblężonego kraju wynosiła dziesięć dni drogi pieszo[76]. Liczba ta oznaczać może doskonałość, gdyż – jak się dowiadujemy ze *Słownika symboliki chrześcijańskiej* – „będąc celem wszystkich

[70] Zob. *Libro*…, s. 129.

[71] Przypomnijmy, że w dziele Rajmunda Llulla *Księga stanu rycerskiego* zestarzały rycerz postanawia spędzić resztę życia w pustelni na rozmyślaniu o Bogu: „W pewnej ziemi zdarzyło się, że mądry rycerz, który długi czas wytrwał w stanie rycerskim w szlachetności i wielkiej odwadze, a dzięki swej mądrości i przychylności losu zyskał honor rycerski w wojnach i turniejach, w najazdach i bitwach, wybrał życie pustelnicze, gdy poznał, że dni jego są policzone, a starość ciało mu osłabiła, że bronią już nie mógł władać" (R. Llull, *Księga stanu rycerskiego*, tłum. R. Sasor, Kraków: Instytut Studiów Franciszkańskich, 2019, s. 151–152). Postać pustelnika jako nauczyciela rycerza pojawia się w literaturze hiszpańskiej już od *Poema de Fernán González*. Później król pustelnik będzie mistrzem dla Tiranta, a w *Amadisie de Gaula* przepowie bohaterowi zmianę fortuny (zob. F. Baños Vallejo, *El ermitaño en la literatura medieval española: arquetipo y variedades*, w: *El monacato espontáneo, eremitas y eremitorios en el mundo medieval*, coord. por J.Á. García de Cortázar, R. Teja Casuso, Aguilar de Campo: Fundación Santa María la Real, 2011, s. 145–146, https://www.academia.edu/2501822/El_ermita%C3%B1o_en_la_literatura_medieval_espa%C3%B1ola_arquetipo_y_variedades (dostęp: 4.05.2025).

[72] Zob. F. Baños Vallejo, *El ermitaño en la literatura medieval española*, s. 146, i *Libro*…, s. 140.

[73] Zob. J.F. Cáseda Teresa, *Orígenes onomásticos*…, s.169.

[74] *Libro*…, s. 137.

[75] Zob. *ibidem*, s. 138.

[76] Zob. *ibidem*, s. 138–139.

liczb, jest granicą dla wszystkich liczb, które do niej dążą"[77]. Piesza wędrówka wymaga od rycerza dowiedzenia na nowo szlachetności swego pochodzenia i otwiera etap odzyskiwania utraconej przez przodka korony.

Zifar wyzwoli królestwo i – ponownie odmieniwszy swój los – zmieni też przydomek, zostając Rycerzem Boga (*Caballero de Dios*). Jego konie nie będą już padać co dziesięć dni, przestanie bowiem nad nim ciążyć straszliwa klątwa. Mentón oblegał król Estery[78], i to z nim przyjdzie walczyć Zifarowi, a samo oblężenie można przyrównać do fragmentu z Księgi Hioba mówiącego o tym, że Szatan okrążył ziemię (Hi 1,7). Komentarz św. Grzegorza Wielkiego wyjaśnia, że diabeł: „okrążył ziemię, gdyż osaczył ludzkie serca, by zabrać dobro i wprowadzić do umysłów zło"[79]. Wyzwolenie królestwa równać się więc będzie pokonaniu zła, a nazwa wroga przywodzi na myśl problematyczną Księgę Estery, w której (w Biblii hebrajskiej) ani razu nie zostaje wymieniony Bóg. Przypomnijmy, że mowa w niej o Artakserksesie (Kserksesie I), królu perskim, który władał ogromnymi terenami, obejmującymi także Indie, a więc ziemie, gdzie leżało utracone królestwo Zifara. Pod piórem chrześcijańskiego autora Estera, Żydówka, która podstępem ratuje własny naród, staje się symbolem zdradliwego wroga. Jak pisze Jesús Fernando Cáseda Teresa: „W biblijnej historii Estery naród żydowski jest przedstawiony w sposób szczególny, a jego prawa jako bardzo odmienne od innych współczesnych mu kultur, co powoduje wielką niechęć do niego, tę samą, którą dostrzegamy w *Zifarze*"[80]. W żydowskiej egzegezie biblijnej zaś, także tej powstałej na terenie Półwyspu Iberyjskiego, Estera to wzór zwycięstwa judaizmu nad poganami[81]. Można przypuszczać, że w chrześcijańskiej Hiszpanii okresu średniowiecza kojarzona była jednak odwrotnie, czyli ze zdradą. Autor *Libro del caballero Zifar* jawnie wyraża swoje nieprzyjazne nastawienie do Żydów, nazywając ich wrogami Jezusa Chrystusa[82].

Pokonanie króla Estery oznacza dla Zifara także zwycięstwo nad własną rycerską pychą, jak pisze profesor komparatystyki Fernando Gómez Redondo[83]. Wdzięczny władca Mentónu, który nic nie wie o swoim wyzwolicielu, mówi: „Myślę, że był

[77] D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. i oprac. W. Zakrzeska, P. Pachcianek, R. Turzyński, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax", 1990, s. 50. W Talmudzie czytamy, że świat został stworzony przez dziesięć rzeczy: „[…] przez mądrość i przez rozum, przez wiedzę i przez moc, przez poskromienie i przez potęgę, przez sprawiedliwość i przez prawo, przez łaskę i przez miłosierdzie" (*Talmud Babiloński. Traktat Chagiga*, tłum. i koment. G. Zlatkes, wstęp K. Pilarczyk, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009, s. 116), co też można połączyć z dziesięcioma *sefirot* z kabały, które po raz pierwszy pojawiają się w *Księdze Stworzenia* (*Sefer Jecira*). Oczywiście nie można zapomnieć o dziesięciorgu przykazaniach, dziesięciu zaginionych plemionach Izraela i innych ważnych dziesiątkach w tradycji rabinicznej, takich jak np. *minjan*.

[78] Zob. *Libro*…, s. 150.

[79] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 201.

[80] J.F. Cáseda Teresa, *Orígenes onomásticos*…, s. 170.

[81] Zob. B. Dov Walfish, *Esther (Book and Person)*, w: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, vol. 8, Berlin: De Gruyter, 2013, kol. 24, https://www.academia.edu/5669820/Esther_Book_and_Person_Medieval_Judaism_Judeo_Arabic_Commentary_from_the_Encyclopedia_of_the_Bible_and_Its_Reception_vol_8_De_Gruyter_2013_cols_24_27_ (dostęp: 24.02.2025).

[82] Zob. *Libro*…, s. 285.

[83] Zob. F. Gómez Redondo, *Los modelos*…, s. 122.

to Rycerz Boga, który nam go tu wysłał, aby nas bronił i walczył za nas. I skoro go nie znamy, podziękujmy Bogu za pomoc, jaką nam dał, i prośmy, aby dał mu łaskę wywyższenia"[84]. Nieznany nikomu Rycerz Boga otrzymuje więc rękę królewskiej córki, a po śmierci monarchy wstępuje na tron. W jego państwie zapanuje pokój, dzięki czemu „[…] król nie będzie musiał oddawać się innym sprawom, tylko kazać czytać sobie dużo dobrych książek i dużo dobrych historii i przygód"[85]. W ten sposób bohater, przeszedłszy drogę od pielgrzyma Zifara (*homo viator*) przez Obcego Rycerza, Nieszczęsnego Rycerza i Rycerza Boga, dochodzi do godności króla Mentónu, odkupuje grzechy przodka i przywraca swemu rodowi utraconą godność.

Znając i respektując Boże prawa, król nie zapomniał o swojej pierwszej żonie, choć nowej o niej nie wspominał, poprosił jednak o przedłużenie o następne dwa lata okresu czystości, który już trwał dwa lata z powodu młodego wieku księżniczki[86]. Zgodnie z Bożą obietnicą zarówno Grima, jak i synowie rycerza zostali w cudowny sposób uratowani. Na pomoc pierwszej przybyła Matka Boska[87] z Dzieciątkiem Jezus, którzy dwukrotnie (raz, kiedy została porwana przez marynarzy[88], i ponownie, kiedy wyruszyła na poszukiwanie męża[89]) pokierowali wiozącym ją statkiem. To za ich sprawą sterowany cudownymi rękami okręt powiódł Grimę prosto do królestwa Mentónu. Tam także przybyli synowie. Zostali odnalezieni przez pewnego bezdzietnego mieszczanina, który ich adoptował i dał solidne wykształcenie[90]. Kiedy dorośli, obaj zechcieli zbrojnie służyć Bogu, a przybrany ojciec wysłał ich właśnie do Mentónu[91]. Tam zatrzymali się w schronisku, które Grima założyła dla przyjezdnych szlachciców. Matka rozpoznała utraconych synów „[…] i kiedy już zjedli, poszli spać, a ona położyła się między nimi, jak to z dziećmi, które straciła i odzyskała. Nie mogła przestać z nimi rozmawiać ani się od nich oddalić. I tyle ze sobą mówili, że zmęczyli się bardzo i zasnęli. Spali aż do następnego ranka do trzeciej godziny dnia"[92]. Królowa, która zwykła chodzić co rano z Grimą do kościoła, widząc, że ta się spóźnia, wysłała po nią sługę, który zastawszy trójkę śpiącą, wyciągnął z tego faktu błędne wnioski, co spowodowało uwięzienie matki i synów[93]. Przesłuchując młodzieńców, w których jeszcze nie rozpoznał synów, Zifar w końcu odkrył prawdę i uradowany odnalezieniem utraconej rodziny podobnie jak Hiob wyraził wdzięczność Bogu[94]. Nic jednak nie powiedział ani swoim bliskim, ani poślubionej księżniczce,

[84] *Libro*…, s. 161.
[85] *Ibidem*, s. 175.
[86] Zob. *ibidem*, s. 169.
[87] Co ciekawe, Matka Boska pojawia się jedynie w opowieści Grimy, w innych: tytułowego rycerza czy też synów – nie, co nasuwa myśl, że Matka Boska chroni kobiety.
[88] Zob. *Libro*…, s. 121–122. Grima dociera na bezpieczny ląd – królestwo Orbín (królestwo owdowienia) – w połowie sierpnia, czyli w czasie, gdy przypada święto Wniebowzięcia NMP (zob. *ibidem*, s. 123).
[89] Zob. *ibidem*, s. 171.
[90] Zob. *ibidem*, s. 119.
[91] Zob. *ibidem*, s. 179.
[92] *Libro*…, s. 182. „Trzecia godzina dnia" to dziewiąta rano.
[93] Zob. *ibidem*…
[94] Zob. *ibidem*, s. 185.

ta zaś niebawem umarła w czystości[95]. To rozwiązanie tak interpretuje argentyńska mediewistka Carina Zubillaga:

> Związek między kobiecością a grzechem lub możliwością jego popełnienia zostaje w tekście rozwiązany w bardzo uderzający sposób poprzez śmierć królowej, opisaną niemal jak kolejny cud, jeden z wielu, którymi posługuje się Bóg, by prowadzić bohatera i pomagać mu w jego rycerskich przygodach[96].

I tak następuje szczęśliwe rozwiązanie, a na znak wdzięczności Bogu król rozkazuje wznieść w miejscu pustelni klasztor[97] ku czci Ducha Świętego, dokładnie w dniu jego zesłania[98]. Zifar nigdy bowiem nie zapominał o dziękowaniu Bogu za wszystko, co mu się zdarzało, dobre lub złe, gdyż jak powiada stare hiszpańskie przysłowie: „Bóg pisze prosto krzywymi linijkami"[99]. Taka postawa zgodna jest z myślą św. Grzegorza, który komentując passus z Księgi Hioba: „Na to Pan rzekł do szatana: «Oto jest w twoich rękach. Ale życia mu nie odbieraj»" (Hi 2,6), pisze: „Opatrzność Boża, strzegąc swego wybranego, opuszcza go, a opuszczając go, strzeże; jedne jego dobra wystawia na niebezpieczeństwo, inne ochrania"[100]. Autor *Księgi rycerza Zifara* dopowiada: „Albowiem On zawsze dobrze zaczyna i lepiej kończy, i pomnaża dobra i dary, zwłaszcza tym, którzy są z nim"[101]. Podobnie św. Grzegorz Wielki ustęp z Księgi Hioba: „Pan dwukrotnie pomnożył wszystko, co Hiob posiadał" (Hi 42,10) objaśnia: „Odzyskał w dwójnasób wszystko, co stracił, ponieważ za sprawą miłosierdzia litościwego Sędziego zyski pociech przewyższają koszty świetności naszej próby"[102].

Pierwsza powieść rycerska w języku hiszpańskim, *Libro del caballero Zifar*, opiera się więc w dużej mierze na schematach z Księgi Hioba i niesie podobny przekaz, wpisując się jak ona w literaturę sapiencjalną. Obie miały na celu to, o czym św. Grzegorz pisze w komentarzu do fragmentu „Hiob zawsze tak postępował" (Hi 1,5): „Sami bowiem powinniśmy upodabniać się do tego, co czytamy, aby skoro umysł zostaje pobudzony

---

95 Napisano, że po ośmiu dniach Bóg zabrał ją do raju (zob. *ibidem*, s. 226), co można odczytać symbolicznie, świat bowiem został stworzony w sześć dni, siódmy poświęcony jest rozmyślaniu o Bogu, a ósmy to początek „nowego eonu, w nim zajaśniało z grobu nowe światło" (D. Forstner, *Świat symboliki*…, s. 49). Wierzono, że „w ósmym dniu dokona się sąd, na którym każdemu zostanie zapłacone według jego uczynków" (*ibidem*, s. 50), a zważywszy, że druga żona umarła nieskalana, jako sprawiedliwa odpoczywać będzie „na świętej Górze Boga" (*ibidem*).

96 C.A. Zubillaga, *El tema de la muerte en el* Libro del caballero Zifar *como huella textual de un mundo en crisis*, „Revista Exlibris" 13 (2024), s. 244, https://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/249598/CONICET_Digital_Nro.6243da6e-5975-40d5-b4da-7770e05ab572_B.pdf?sequence=2&isAllowed=y (dostęp: 4.05.2025).

97 Nie inaczej czyni jego żona Grima, uratowana przez Matkę Boską i Dzieciątko Jezus: wznosi żeński klasztor (zob. *Libro*…, s. 126).

98 Zob. *ibidem*, s. 229.

99 *Dios escribe recto con renglones torcidos*.

100 Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 227.

101 *Libro*…, s. 101.

102 Św. Grzegorz Wielki, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 7: *Księgi XXXIII–XXXV*, tłum. A. Wilczyński, oprac. i korekta przekładu E. Buszewicz, red. nauk. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2016, s. 186.

tym, co słyszy, życie zmierzało ku wypełnianiu tego, co zostało usłyszane”[103]. Chcąc pozyskać czytelników – szczególnie w czasach, kiedy Europę nawiedzały zarazy – autor *Libro del caballero Zifar* nie mógł przedstawić bohatera porażonego „bolesnymi wrzodami na całym ciele” (Hi 2,7). Zifar jest silnym i zdrowym rycerzem[104], a jego nieszczęścia nie dotykają ciała, a jedynie rodziny (utrata żony i synów) i sytuacji społecznej (utrata stanu rycerskiego z powodu śmierci koni i korony z winy pradziadka). Pokonując przeciwności, Zifar udowadnia, że człowiek może awansować społecznie dzięki swoim czynom, a stan, w którym się urodził, nie determinuje go na całe życie.

Wszyscy są więc równi wobec Boga, a człowiek wierzący, kierując się Ewangelią, osiąga zbawienie, na co wskazuje zarówno św. Grzegorz w *Moraliach*, jak i autor *Zifara* za pośrednictwem rad, które rycerz, już jako król Mentónu, daje swoim synom. Hiszpański bohater w roli ojca podobny jest do Hioba, który: „Nauczał ich widać jako ojciec, by byli nienaganni w słowach i uczynkach”[105]. Warto tu przytoczyć kilka konkretnych przykładów. Zifar głosi: „[…] jedną z najlepszych pomocy płynących od rozumu jest cierpliwość, gdyż będąc człowiekiem cierpiącym i cierpliwym, nigdy nie popadnie się w zawstydzenie”[106]. Jest tak dlatego, że wiedza i szlachetność zawarte są w cierpliwości, a za ich sprawą człowiek zdobywa niebiański raj[107]. Komentując ustęp z Księgi Hioba: „Wstawał wczesnym rankiem i składał ofiarę całopalną za każdego z nich [synów], ponieważ mówił: «Może moi synowie zgrzeszyli i obrazili Boga w swoich sercach»” (Hi 1,5), św. Grzegorz Wielki uzupełnia go fragmentem z Ewangelii według św. Mateusza: „Lecz ten, kto wytrwa do końca, będzie zbawiony” (Mt 10,22).

Rozwijając temat całopalnej ofiary, jaką Hiob składał za swoich synów, i skupiając się na poleceniu Mojżesza, „[…] byśmy ofiarowywali na ołtarzu ogon zwierzęcia ofiarnego”[108], św. Grzegorz przypomina, że chodzi tu o to „[…] abyśmy również doprowadzili wytrwale do końca wszelkie dobro, które podejmujemy”[109]. Tę samą myśl odnajdujemy w *Libro del caballero Zifar*, gdy król-rycerz radzi: „Co rozpoczęte, należy dokończyć”[110], a także: „Ale, moje dzieci, nie zaniedbujcie czynienia dobra, nawet jeśli nie zostanie wam to docenione”[111].

Zifar rozważa także sprawiedliwość i miłosierdzie Boga, podobnie jak czyni to św. Grzegorz, który w wypowiedzianych przez Hioba słowach „Pan dał i Pan wziął” (Hi 1,21) dopatruje się następującej nauki: „Wielką jest bowiem pociechą w tym, co nam się nie podoba, że dzieje się nam tak za zrządzeniem Tego, któremu podoba się wyłącznie to, co słuszne”[112]. Słowa Zifara są jakby dopowiedzeniem do tej myśli: „W Bogu bowiem sprawiedliwość nie maleje […]”[113]. Interpretując zdanie z Księgi

[103] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 123–124.
[104] Zob. *Libro*…, s. 102.
[105] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 107.
[106] *Libro*…, s. 258.
[107] Zob. *ibidem*, s. 259–260.
[108] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 143.
[109] *Ibidem*, s. 143–144.
[110] *Libro*…, s. 347.
[111] *Ibidem*, s. 302.
[112] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 174.
[113] *Libro*…, s. 271.

Hioba: „Na to Pan rzekł do szatana: «Oto jest w twoich rękach. Ale życia mu nie odbieraj»" (Hi 2,6), św. Grzegorz pisze: „[…] do sprawiedliwego pozwolenia została dołączona pewna doza miłosierdzia […]"[114]. Połączenie sprawiedliwości z miłosierdziem pojawia się także w naukach króla Mentónu: „jakkolwiek z wielkim miłosierdziem [król] czyni [sprawiedliwość], tam, gdzie uznaje, że miłosierdzie jest potrzebne"[115]. Człowiek zatem musi być cierpliwy i dobry w każdym momencie życia, wierząc, że Bóg jest sprawiedliwy i miłosierny. Również pamięć tego, że zostaliśmy stworzeni na obraz i podobieństwo Boga (Rdz 1,26), zobowiązuje nas do starania się o dojście do świętości, a żeby ją osiągnąć, należy: „[…] obdarowywać tych, którzy nas proszą, oraz nieznajomych, gdyż Bóg tak czyni"[116]. Postąpił tak z Hiobem i z Zifarem oraz całą jego rodziną, w szczególności z Roboánem, którego dzieje są przedstawione w późniejszych partiach powieści. Obie więc historie – biblijna i średniowieczna – przekazują tę samą pewność, że Bóg nigdy prawego nie opuszcza, co pozwala nam powrócić do słów z psalmu otwierających ten artykuł: „I oto jestem spokojny" (Ps 131,2).

Podsumowując, tytułowy bohater *Libro del caballero Zifar*, kiedy jest jeszcze najemnym rycerzem, znosi z hiobową cierpliwością wszelkie przeciwności losu, a nawet za nie dziękuje, a kiedy zostaje królem, stawia ponad wszelkimi cnotami rozum, gdyż rozumny władca, oczytany w Piśmie Świętym, jest gwarantem sprawiedliwości, prawdy i miłosierdzia[117].

Bibliografia

Źródła

Grzegorz Wielki, św., *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 1: *List, Przedmowa. Księgi I–V*, tłum. T. Fabiszak, A. Strzelecka, R. Wójcik, rewizja przekładu E. Buszewicz, wprow. i oprac. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2013.

Grzegorz Wielki, św., *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 2: *Księgi VI–X*, tłum. K. Nastał, L. Gładyszewski, A. Wójcik, korekta przekładu E. Buszewicz, oprac. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2006.

Grzegorz Wielki, św., *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 7: *Księgi XXXIII–XXXV*, tłum. A. Wilczyński, oprac. i korekta przekładu E. Buszewicz, red. nauk. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2016.

Jakub de Voragine, *Złota Legenda. Wybór*, tłum. J. Pleziowa, wybór, wstęp i przypisy M. Plezia, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax", 1983.

Libro del caballero Zifar, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/libro-del-caballero-zifar--0/html/feddc7d2-82b1-11df-acc7-002185ce6064.html (dostęp: 11.01.2026).

[114] Św. Grzegorz Wielki, *Moralia*…, t. 1, s. 227.
[115] *Libro*…, s. 271.
[116] *Ibidem*, s. 303.
[117] Zob. *ibidem*, s. 261.

Libro del caballero Zifar, ed., introd. y notas de J. González Muela, Madrid: Castalia, 1982.

Llull R., *Księga stanu rycerskiego*, tłum. R. Sasor, Kraków: Instytut Studiów Franciszkańskich, 2019.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa: Święty Paweł, 2005.

Talmud Babiloński. Traktat Chagiga, tłum. i koment. G. Zlatkes, wstęp K. Pilarczyk, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009.

Wergiliusz, *Eneida*, tłum. R.R. Chodkowski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2024.

Zohar [vol. 5], ed. and trans. D.C. Matt, Stanford: Stanford University Press, 2009.

Opracowania

Baños Vallejo F., *El ermitaño en la literatura medieval española: arquetipo y variedades*, w: *El monacato espontáneo, eremitas y eremitorios en el mundo medieval*, coord. por J.Á. García de Cortázar, R. Teja Casuso, Aguilar de Campo: Fundación Santa María la Real, 2011, s. 123–151, https://www.academia.edu/2501822/El_ermita%C3%B1o_en_la_literatura_medieval_espa%C3%B1ola_arquetipo_y_variedades (dostęp: 4.05.2025).

La Biblia en la literatura española. I. Edad Media. I/1. El imaginario y sus géneros, dir. por G. del Olmo Lete, Madrid: Trotta, 2008.

Bizzarri H.Ó., *Lección 9. Pero López de Ayala y la tradición del exemplum*, „Cahiers d'études hispaniques médiévales" 44 (2021), n° 1, s. 167–187, https://shs.cairn.info/revista-cahiers-d-etudes-hispaniques-medievales-2021-1?lang=es (dostęp: 13.05.2025).

Cáseda Teresa J.F., *Orígenes onomásticos y génesis histórica y autorial del* Libro del caballero Cifar, „Medievalia" 55 (2023), no. 2, s. 159–181, https://revistas-filologicas.unam.mx/medievalia/index.php/mv/article/view/504 (dostęp: 13.05.2025).

Diccionario de los símbolos, ed. M. Eliade, I. Petru Couliano, trad. R. Homar, Barcelona: Fragmenta, 2022.

Dov Walfish B., *Esther (Book and Person)*, w: *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, vol. 8, Berlin: De Gruyter, 2013, kol. 24–27, https://www.academia.edu/5669820/Esther_Book_and_Person_Medieval_Judaism_Judeo_Arabic_Commentary_from_the_Encyclopedia_of_the_Bible_and_Its_Reception_vol_8_De_Gruyter_2013_cols_24_27_ (dostęp: 24.02.2025).

Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, tłum. i oprac. W. Zakrzeska, P. Pachcianek, R. Turzyński, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax", 1990.

Gómez Redondo F., *Los modelos caballerescos del «Zifar»*, „Thesaurus" 1 (1999), s. 106–154, https://cvc.cervantes.es/lengua/thesaurus/pdf/54/TH_54_001_126_0.pdf (dostęp: 9.02.2025).

González Muela J., *Introducción*, w: *Libro del caballero Zifar*, ed., introd. y notas de J. González Muela, Madrid: Castalia, 1982, s. 7–44.

Kalman J., *The Book of Job in Jewish Life and Thought: Critical Essays*, Cincinnati: Hebrew Union College Press, 2021.

Libros de caballerías (de "Amadís" al "Quijote"): Poética, lectura, representación e identidad, dir. por M. Sanchez Perez, Salamanca: SEMYR, 2002, http://repositoriodigital-la-semyr.es/index.php/rd-ls/catalog/book/50 (dostęp: 2.05.2025).

Lurker M., *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań: Pallottinum, 1989.

Nieścior L., *Wprowadzenie*, w: Św. Grzegorz Wielki, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 1: *List, Przedmowa. Księgi I–V*, tłum. T. Fabiszak, A. Strzelecka, R. Wójcik, rewizja przekładu E. Buszewicz, wprow. i oprac. L. Nieścior, Kraków: Tyniec. Wydawnictwo Benedyktynów, 2013.

Ouaknin M.-A., Rotnemer D., *Le livre des prénoms bibliques et hébraïques*, Paris: Albin Michel, 2017.

Pedraza Jiménez F.B., Rodríguez Cáceres M., *Manual de literatura española. I. Edad Media*, Pamplona: Cénlit Ediciones, 1981.

Ruiz Pérez P., *D. Juan Manuel, El Caballero Zifar y las* Gestas Romanorum. *Realidad y ficción en la literatura medieval*, „Alfinge. Revista de Filología" 1 (1983), núm. 1, s. 189–204, https://helvia.uco.es/bitstream/handle/10396/16595/14.pdf?sequence=1&isAllo (dostęp: 13.05.2025).

Suárez González A., *La edición riojana de los* Moralia in Job *en un manuscrito calagurritano del siglo XII*, „Berceo" 142 (2002), s. 77–92, https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/258148.pdf (dostęp: 10.02.2025).

Torró Álvarez S., *La imagen del caballero medieval a través de* El libro del caballero Zifar, „La torre del Virrey" 34 (2023), s. 13–51, https://revista.latorredelvirrey.es/LTV/article/view/1341 (dostęp: 9.02.2025).

Tuñón de Lara M., Valdeón Baruque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, tłum. S. Jędrusiak, Kraków: Universitas, 2007.

Vallès-Botey T., *La figura de Job como motivo literario. El deseo de sentido ante el sufrimiento*, „Forma Breve. Revista de literatura" 2023, n.º 20: *Job: justiça e sofrimento*, s. 265–273, https://www.academia.edu/127339616/La_figura_de_Job_como_motivo_literario (dostęp: 13.02.2025).

Zubillaga C.A., *El tema de la muerte en el* Libro del caballero Zifar *como huella textual de un mundo en crisis*, „Revista Exlibris" 13 (2024), s. 235–250, https://ri.conicet.gov.ar/bitstream/handle/11336/249598/CONICET_Digital_Nro.6243da6e-5975-40d5-b4da-7770e05ab572_B.pdf?sequence=2&isAllowed=y (dostęp: 4.05.2025).

Jadwiga Clea Moreno-Szypowska

Instytut Badań Literackich PAN / Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland

clea.moreno-szypowska[at]ibl.waw.pl

https://orcid.org/0000-0002-5501-8860

Jadwiga Clea Moreno-Szypowska is Assistant Professor at the European Literary Research Group at the Institute of Literary Research (Polish Academy of Sciences). Research interests: Biblical issues in early Spanish literature and its influence on contemporary thought; aspects of Sephardic culture in literary and philosophical texts from different centuries. Recent publications: "The Catalan Kabbalist Ezra of Gerona on the Song of Songs", *Filozofia Chrześcijańska* 21 (2024); "The power of plants in the work of Miguel de Cervantes", *Medycyna Nowożytna. Studia nad Kulturą Medyczną* (2024).

This research received no specific funding.